

БЕЛАРУСКАЯ
МОВА

ЭНЦЫКЛАПЕДЫЯ ДЛЯ ШКОЛЬНІКАЎ І СТУДЭНТАЎ

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

БЯЗЗЛУЧНИКАВЫ СКАДАНЫ СКАЗ, складаная сінтаксічная адзінка, часткі якой аб'ядноўваюцца без злучнікаў, пры дапамозе іншых граматычных сродкаў.

Граматычнымі сродкамі аб'яднання частак Б.с.с. выступаюць: інтанацыя, формы трывання, ладу і часу дзеясловаў-выказнікаў, займеннікі ў адной з частак сказа, парадак размяшчэння частак. Асноўным сродкам сувязі частак з'яўляецца інтанацыя, якая ў пэўнай меры кампенсуе адсутнасць такога важнага паказчыка сувязі частак, як злучнікі і злучальныя словы. Інтанацыйная сувязь частак Б.с.с. можа мець розны характар. У залежнасці ад гэтага адрозніваюць (Т. Бандарэнка) Б.с.с. з інтанацыйнай пералічэння: *Вецецм-прыгаршчамі клёны дажджавыя кроплі ловаць; як жаніх, стаіць зялёны, чыста вымыты яловец* (Я. Сіпакоў); з інтанацыйнай супрацьпастаўлення: *Начы і дні доўжылі чаргаванне, на месцы не стаяць майстрыкі — па іх жывым і сонечным экране бягуць дарогі і рэчак ручнікі* (А. Куляшоў); з інтанацыйнай паяснення: *Навокал дзіўная акустыка: гукаць асы далёкай звон...* (А. Русецкі); з інтанацыйнай напярэджання: *Сцвярджае час: заўжды жыццёю на змену прыходзіць смерць...* (А. Куляшоў); з інтанацыйнай абумоўленасці: *Пушкін і Лермантаў, Лермантаў і Пушкін... Толькі падумаеш пра аднаго — у памяці ўстае другі* (Я. Брыль).

Адсутнасць злучнікаў і злучальных слоў у складзе Б.с.с. аслабляе супрацьпастаўленне злучэння і падпарадкавання, і таму гэтыя сказы не могуць падзяляцца на складаназлучаныя і складаназалежныя. Аднак, як і ў злучнікавых складаных сказах, прэдыкатыўныя часткі Б.с.с. уступаюць паміж сабой у семантычна-сінтаксічныя адносіны, якія ў пэўнай ступені адпавядаюць тыпам адносін паміж часткамі злучнікавых складаных сказаў: *У кляновых лісцях віснуць павуціны, у срабрыстых ніцях жоўтыя сады* (А. Куляшоў) — супастаўляльныя адносіны;

Стогнуць за лесам Доўгія балоты — там асею журавы (І. Пташнікаў) — прычынныя адносіны. Сустрэкаюцца Б.с.с., выражаныя адносіны ў якіх можна кваліфікаваць па-рознаму: *Сышоў разводдзе шумна, дружна, раскошна ўмыліся лугі і ў цеплыні заслоны смужнай убор сабе ткуць дарогі* (Я. Колас). Некаторыя бяззлучнікавыя сказы выражаюць адносіны, якія немагчыма кваліфікаваць як сінанімічныя адносіны злучнікавых складаных сказаў: *Агнявыя валаконцы ткуцца ў шоўк чырвоны — гэта хмаркі ладзяць сонцу і дзяньку кароны* (Я. Колас).

У залежнасці ад той ролі, якую выконвае кожная прэдыкатыўная частка ў адносінах да другой, Б.с.с. у лінгваметадэчнай літаратуры (Л. Бурак, І. Бурак, М. Яўневіч і інш.) падзяляюцца на бяззлучнікавыя сказы з аднатыпнымі часткамі і бяззлучнікавыя сказы з разнатыпнымі (Т. Бандарэнка — аднафункцыянальнымі і рознафункцыянальнымі) часткамі (гл. *Тыпы бяззлучнікавых складаных сказаў*). Некаторыя мовазнаўцы (Т. Рамза і інш.) падзяляюць бяззлучнікавыя складаныя канструкцыі на:

1) Б.с.с. адкрытай структуры (да іх адносяць канструкцыі з пералічальнымі адносінамі);

2) Б.с.с. закрытай структуры; да іх адносяць: а) канструкцыі з дыферэнцыраванымі семантычна-сінтаксічнымі адносінамі (сказы са значэннем тлумачэння, сказы са значэннем супастаўлення і сказы са значэннем параўнання); б) канструкцыі з недэферэнцыраванымі семантычна-сінтаксічнымі адносінамі (сказы з умоўна-часавым значэннем, з прычынна-выніковым значэннем і супраціўна-саступальным значэннем).

Сувязь паміж часткамі Б.с.с. можа мець як злучальны, так і далучальны характар. Пры злучальнай сувязі часткі цесна звязаны паміж сабой і вымаўляюцца з пералічальнай, супастаўляльнай ці паясняльнай інтанацыйай. Пры далучальнай сувязі часткі слаба звязаны паміж сабой і вымаўляюцца з удакладняльна-развівальнай інтанацыйай. Бяззлучнікавыя сказы з далучальнай сувяззю разглядаюцца (Л. Бурак, І. Бурак) як сказы, часткі якіх маюць разнатыпны характар.

С.С. Мароз.